

взаимосвязь с успешностью обучения (на примере экономического вуза): автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.07 "Педагогическая психология" / И.А. Калинина. – Москва, 2007. – 24 с.

5. Сисоєва С.О. Педагогічна творчість: [монографія] / С.О. Сисоєва. – К.: Книжкове видавн. "Каравела", 1998. – 150 с.

6. Сінкевич С.В. Формування ціннісного ставлення курсантів вищих військових закладів освіти до вивчення іноземної мови: дис. ... канд. пед. наук: 20.02.02 / Сінкевич Сергій Валентинович; Національна академія Прикордонних військ України імені Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2002. – 190 с.

7. Карпов В.Ю. Социально-личностное воспитание студентов в процессе физкультурно-спортивной деятельности: учебное пособие / Карпов В.Ю., Щеголев В.А., Щедрин Ю.Н. – Санкт-Петербург: ИТМО, 2006. – 250 с.

8. Кальниш В.В. К вопросу об определении понятий работоспособность и трудоспособность / В.В. Кальниш // Український журнал з проблем медицини праці. – 2009. – № 1(17). – С. 13 – 23.

9. Шайхуллин Т.Д. Методика комплексного применения средств физической подготовки для повышения уровня работоспособности летчиков-инструкторов армейской авиации / Т.Д. Шайхуллин / Ученые записки. – 2009. – №6(52). – С. 93 – 98.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2013

УДК 159.922.73 – 057.874:159.928

Маргарита Суrowицька, вчитель початкових класів, м. Глухів

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Стаття присвячена проблемам формування пізнавальних інтересів молодших школярів у навчальному процесі, критичного відбору навчального матеріалу, змісту завдань та вправ для занять. У статті обґрунтована необхідність вдумливого ставлення до проблеми формування пізнавальних інтересів учнів початкових класів.

Ключові слова: пізнавальні інтереси, навчальний процес, навчальний матеріал, науковий підхід, мета, навчання, проблема, педагогічний процес.

Лит. 8.

Маргарита Суrowицькая, учитель начальных классов, г. Глухов

ФОРМИРОВАНИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Статья посвящена проблемам формирования познавательных интересов младших школьников в процессе обучения, критического подбора учебного материала, содержания заданий и упражнений для занятий. В статье аргументирована необходимость вдумчивого отношения к проблеме формирования познавательных интересов учеников начальных классов.

Ключевые слова: познавательные интересы, учебный процесс, учебный материал, научный подход, цель, обучение, проблема, педагогический процесс.

Margarita Surovytska, Primary School Teacher,
Hlukhiv

FORMATION OF COGNITIVE INTERESTS IN OF PRIMARY SCHOOL PUPILS

The article deals with the formation of cognitive interest of younger pupils in the learning process, a critical selection of educational material, content and objectives for training exercises. This paper substantiates the necessity of thoughtful attitude to the problem of formation of cognitive interests of primary school pupils.

Keywords: educational interests, learning process, learning material, scientific approach, objectives, teaching problem teaching process.

Постановка завдання. Нові завдання шкільної освіти в Україні, які спрямовані на гуманізацію та демократизацію всього навчально-виховного процесу в школі, визначають нові пріоритети навчання і виховання, потребують формування ініціативної особистості, здатної до раціональної творчої праці.

На формування й розвиток особистості

впливає ряд факторів: рідна (материнська) мова, фольклор, спадковість, родина, громада, дитячий садок, школа, природа, праця, гра й творчість дітей, дитячі та молодіжні об'єднання, навколишнє середовище, преса, книги, кіно, радіо, телебачення, театр, мистецтво, побут, державний устрій, церква серед яких на чільному місці є навчання та виховання.

Актуальним сьогодні є впровадження у

навчальний процес таких засобів активізації, як системи пізнавальних і творчих завдань, застосування різних прийомів співробітництва і навчального діалогу, групової та індивідуальної роботи, що сприяє формуванню пізнавальних інтересів учнів початкової школи.

Аналіз наукових джерел. На сучасному етапі реформування освіти одне з головних завдань – створення необхідних умов для повноцінного розвитку і самореалізації кожного громадянина України. Це можливо здійснити, розробивши нові педагогічні технології, які б передбачали особливості психічного розвитку підростаючої особистості з урахуванням її індивідуальних відмінностей. У цьому ключі розгляду проблеми інноваційних підходів і оцінок потребують не лише загальні засади навчального процесу, а і його структурні компоненти, зокрема, процес учіння та форми і методи організації навчальної діяльності дитини. Відтак, запорукою ефективності навчальної діяльності й процесу учіння молодших школярів є результативність пізнавальної діяльності, від якої залежить цілеспрямованість розумової активності, розвиток інтелектуальної рефлексії та природжених задатків учнів тощо. Особливого значення надавали ми впровадженню в навчальний процес системи пізнавальних завдань, побудованої з урахуванням прийомів розумової діяльності, цілеспрямованому формуванню пошукових умінь. У своїй практиці на різних етапах дослідження проблеми формування пізнавальної діяльності молодших школярів використовували досвід таких вчителів Н.І. Дяченко, В.П. Соколенко (м. Київ, середня школа № 204), Н.П. Самарська (м. Кривий Ріг, середня школа № 250, В.А. Прудникова (м. Кривий Ріг, середня школа № 9), Г.О. Гирич (м. Вінниця, середня школа № 3), А.А. Овчаренко (м. Керч, середня школа № 4).

Л.В. Артемова справедливо зазначає: “Щоб навчання було легким і бажаним, важливо пропонувати такий зміст знань, який дитина на даному етапі розвитку своєї психіки може сприйняти найбільш оптимально-зацікавлено, з найменшими труднощами” [1]. Тобто важливим є вплив пізнавального інтересу на результативність навчання в початкових класах.

У психологічній і педагогічній літературі висвітлені результати спеціальних досліджень, в яких розкривається роль інтересу в навчально-виховному процесі (Н.М. Бібік [2], І.М. Дичківська [3], О.І. Киричук [4], Г.С. Костюк [5], О.Я. Савченко [6], О.В. Скрипниченко [7], О.М. Пехота [8] та інші). Науковці надають винятково важливого значення інтересу до пізнання в процесі шкільного навчання.

Аналіз наукових джерел свідчить про необхідність перегляду, уточнення та розширення наукових уявлень про визначальні фактори навчальної успішності учнів початкових класів. Виховання активного ставлення до знань, науки взагалі й до навчальної діяльності зокрема неможливе без розвитку допитливості, потягу до знань, інтересу до пізнання.

Викладення основного матеріалу. Як свідчить тривалий досвід, суворі, категоричні вимоги, покарання, адміністративні заходи безсилі, якщо в дитини немає потреби навчатися, якщо пізнавальна діяльність для неї позбавлена життєвого змісту. Оскільки інтерес зумовлює загальну тенденцію звертати увагу на певні об’єкти і явища навколишнього світу з метою їх пізнання або на виконання певного виду діяльності, то він впливає на всі без винятку психічні процеси, спрямовуючи їх у потрібне русло. Йдеться, насамперед, про увагу до об’єкта, яка з фізіологічного погляду пояснюється виникненням у корі великих півкуль головного мозку осередку оптимального збудження. Відомо, що в стані зацікавленості дитина все засвоює швидко й ґрунтовно. Розумова діяльність під впливом інтересу стає дедалі зосередженішою, з’являються роздуми, що спонукають певні дії [3]. Особливого значення це питання набуває в роботі зі старшими дошкільниками, оскільки в дитини на шостому році життя формуються підпорядкованість мотивів та навички навчальної діяльності. Окрім того, старший дошкільний вік вважається перехідним, тому необхідне вивчення його специфічних ознак, зокрема, особливостей формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя. Характеризуючи цей період, слід зазначити, що до шести років дитина досягає високого рівня розвитку самостійної діяльності, коло її пізнавальних інтересів розширюється. Поступово розвивається здатність аналізувати й узагальнювати предмети та явища. У пізнавальній діяльності особливого значення набувають наочно-образне й образне мислення, а також творча уява. Передумовою цьому слугує розвиток сприймання, який здійснюється за трьома основними напрямками: уявлення дітей про предмети, явища та їх властивості розширюються й поглиблюються відповідно до загальноприйнятих еталонів; способи використання предметів стають значно точнішими й доцільнішими; ознайомлення з предметами набуває систематизованості й послідовності. Таким чином, на кінець дошкільного дитинства зростає осмисленість сприймання. Розвиток сприймання та наочно-образного мислення забезпечує дитині розуміння

властивостей предметів і різних зв'язків між ними. Досліджуючи розвиток дітей старшого дошкільного віку, необхідно зазначити, що в шестилітньому віці найсуттєвіші зміни охоплюють різні психічні сфери. Новоутворення у сфері особистості за правильних умов виховання закономірно ведуть до позитивних зрушень у розвитку всіх психічних процесів: сприймання, пам'яті, уваги, мислення тощо. Ці процеси в старших дошкільників набувають довільного характеру, збагачуються за змістом та вдосконалюються за своїми регулятивними функціями. Завдяки залученню старших дошкільників до різних видів діяльності згідно з їх схильностями та інтересами, в них формується вибіркоче оцінне ставлення до тих видів, у яких вони найшвидше досягнуть успіху, тобто до суб'єктивно значущих.

Якісна перебудова інтересів найінтенсивніше відбувається в періоді переходу дитини з одного етапу онтогенезу на інший. Зміна інтересів, їх якостей не нівелює певної стійкості найбільш значущих у кожному віковому періоді ознак, які продовжують розвиватися, інтегруватися в інші на вищому рівні. При цьому, за дослідженнями Н.М. Бібік [2], відбувається не тільки розширення і поглиблення інтересів, а й їх диференціація, яка виражається в появі комплексу домінуючих ознак. Встановлено, що інтерес обумовлює навчальну діяльність в цілому, сприяє самовдосконаленню учнів [2].

На нашу думку, в процесі підвищення ефективності навчальної діяльності молодших школярів, важливим є виявлення в них динаміки внутрішньо функціональної структури пізнавальної сфери та зміни в ній співвідношень домінуючих факторів, які зумовлюють успішність з навчальних предметів. Детального вивчення потребує пізнавальний аспект структури пізнавальної діяльності молодших школярів.

Для вивчення формування внутрішньо функціональної структури психологічних чинників навчальної успішності молодших школярів був здійснений аналіз пізнавальної сфери молодших школярів. Як результат, ми отримали дані, що свідчать про наявність процесу переструктурування психологічних чинників учнів від першого до третього класу, чим пояснюється деяке зниження інформативної ваги функцій і явищ у структурі цієї сфери дитини.

Водночас слід зазначити, що властивості уваги не втрачають значущості, зберігаючи свою рівновагу упродовж навчання учня в початкових класах. Фактор обсягу слухової пам'яті набуває вагомості в другому класі і зберігається надалі,

а зорової – лише в третьому. Такі фактори як логічне мислення, моторна активність, сприймання інформаційних сигналів майже не змінюються в структурі пізнавальних чинників навчальної успішності упродовж трьох років періоду початкової освіти. Виявлені внутрішньо-функціональні зміни в структурі пізнавальної сфери молодшого школяра є основою динамічних змін у навчальній успішності учнів, перебудовуючи міні-структуру процесу засвоєння предмета протягом всієї навчальної діяльності.

Таким чином, результати проведеного психолого-педагогічного аналізу вказують на те, що у формуванні успішності молодших школярів головну роль відіграє розвиток обсягу уваги. Другу позицію за значущістю займають фактори стійкості та продуктивності уваги. Потужність впливу рівнів розвитку обсягів короточасної слухової і зорової пам'яті помітні в першому і другому класах. А саме: в першому класі суттєве значення має рівень розвитку обсягу зорової пам'яті, а в другому – обсяг слухової пам'яті.

Також успішність молодших школярів зумовлюється впливом різних факторів. У першому класі помітний вплив розвитку обсягу уваги, в другому – стійкість уваги, а в третьому класі підвищується активність розвитку слухової пам'яті.

Отже, можна зробити такі висновки:

1. Розвиток психологічних чинників навчальної успішності, внутрішні функціональні зміни в структурі пізнавальної сфери учня, динаміка інформаційної ваги психічних функцій навчальної успішності молодших школярів залежать від ефективності розвитку їх пізнавальних інтересів.

2. Стійкий пізнавальний інтерес – ознака готовності дитини до навчання в школі. Він є основою всієї навчально-виховної роботи з дітьми в період їх підготовки до школи. Знання сприяють виникненню, розширенню і поглибленню зацікавленості до дійсності. Важливо збуджувати пізнавальну активність учня, що виявляється в запитаннях, діях.

3. Маючи сформовані пізнавальні інтереси, дитина успішно навчатиметься, в неї з'явиться зацікавленість до навчальної діяльності.

4. У школі дитина поглиблює і розширює свої пізнавальні інтереси. У неї виникає бажання змістовного і досконалого вивчення певних навчальних предметів.

Таким чином, результати аналізу наукових джерел вказують на те, що у формуванні успішності молодших школярів головну роль відіграє розвиток обсягу уваги. Другу позицію за значущістю займають фактори стійкості та

продуктивності уваги. Потужність впливу рівнів розвитку обсягів короткочасної слухової і зорової пам'яті помітні в першому і другому класах. А саме: в першому класі суттєве значення має рівень розвитку обсягу зорової пам'яті, а в другому – обсяг слухової пам'яті.

Також успішність молодших школярів зумовлюється впливом різних факторів. Для учнів першого класу є характерним помітний вплив розвитку обсягу уваги, для другого – стійкість уваги, а для третього класу – підвищується активність розвитку слухової пам'яті.

Розвиток психологічних чинників навчальної успішності, внутрішні функціональні зміни в структурі пізнавальної сфери учня, динаміка інформаційної ваги психічних функцій навчальної успішності молодших школярів залежать від ефективності розвитку їх пізнавальних інтересів.

Стійкий пізнавальний інтерес – ознака готовності дитини до навчання в школі. Він є основою всієї навчально-виховної роботи з дітьми в період їх підготовки до школи. Знання сприяють виникненню, розширенню і поглибленню зацікавленості до дійсності. Важливо збуджувати пізнавальну активність учня, що виявляється в запитаннях, діях.

Пізнавальна активність учня початкових класів виявляється в навчальній діяльності. Молодший школяр застосовує набуті в дошкільному дитинстві знання й активно діє, робить відповідні висновки, здатний виконувати складні розумові операції.

Практичне використання вчителем встановлених закономірностей формування пізнавальної активності звужує коло пошуків психологічних причин нестигання школярів з навчальних предметів у початкових класах та зменшить психологічне навантаження на дитину молодшого шкільного віку.

Одним із дієвих методів формування пізнавальної діяльності молодших школярів є стимулювання та мотивація навчально-пізнавальної діяльності під час уроку. Тому планування уроку є надзвичайно важливим елементом педагогічної діяльності.

На підставі наукових знань та практичного досвіду наведемо зразок структури особистісно орієнтованого уроку у початковій школі. На першому етапі уроку вчитель вмотивовує учнівську діяльність, зацікавлює, спрямовує на активну навчальну працю. Тут важливо врахувати особистий досвід учнів щодо проблеми чи питання, яке вивчається на уроці. Визначення мети і завдань уроку вимагає тісної співпраці з учнями.

Досвідчений вчитель усвідомлює необхідність

залучення дітей до планування наступної діяльності через попередню роботу (випереджувальні завдання, повідомлення, підготовка унаочнення). Разом з учителем учні складають план роботи, обговорюючи його, визначають показники досягнення визначеної мети (які знання, уявлення, засоби діяльності свідчитимуть про це).

Таким чином, на початку уроку учнів ознайомлюють з метою та планом уроку. Вчитель переконливо інформує учнів про завдання (мету) уроку, визначає проблемні питання разом із учнями.

Вивчення нового матеріалу вимагає застосування певних прийомів:

Актуальність мети. Наприклад, під час вивчення байки “Зозуля і півень” Л. Глібова. Проблематизація. Постає проблема, яку треба вирішити. Наприклад: Л. Глібов український чи російський письменник? Який за жанром твір?

- Фантастична ситуація. Вчитель доповнює реальну ситуацію фантастичними елементами (перенесення навчальної ситуації на фантастичну планету та інше).

- Впіймай помилку. Пояснюючи матеріал, учитель зумисне припускається помилки.

- Прес-конференція. Цей прийом використовується, починаючи з 3 – 4 класів. Учитель частково розкриває тему, пропонує учням завершити її розкриття самостійно, використовуючи підручники, посібники, довідкову літературу тощо.

Запитання до тексту. Перед вивченням твору пропонується продумати запитання до твору, що вивчається.

Етап засвоєння знань, формування вмінь і навичок вимагає завдань на вибір:

- засобів навчальної діяльності (індивідуально, фронтально чи у групі; письмово або усно);

- засобів фіксації нового матеріалу (схема, план, таблиця, висновки тощо);

- презентація (доведення до учнів) завдань озвучення способів їх виконання, вибір найбільш ефективних із них.

Діти обирають той вид роботи, який їм найбільше до вподоби і одночасно є найбільш вдалим.

Досвідчений вчитель активно використовує варіативність (диференційований підхід) до формулювання домашнього завдання (диференціація за рівнем складності; завдання на вибір тощо).

На цьому етапі уроку доцільно використовувати методи заохочення, навчально-пізнавальної гри, створення ситуації успіху, проблемної ситуації, взаємодопомоги, виконання творчих завдань у групах тощо.

Етап контролю, корекції та оцінювання знань забезпечується за допомогою: групових і парних форм, взаємоконтролю і взаємоаналізу; самоаналізу і самоконтролю (виправлення учнями помилок, осмислення їх причин); взаємо- і самооцінювання (словесне, рейтингове тощо).

Підсумковий етап уроку – це усвідомлення необхідності досягнення мети, переживання ситуації успіху, вираження педагогом свого позитивного ставлення до школярів, задоволення діяльністю учнів та їх результатами.

Отже, наведена структура й особливості проведення особистісно орієнтованого уроку значно складніші від технології проведення традиційного уроку. За такого підходу на вчителя покладається більш інтенсивне навантаження, тому що він має створити оптимальні умови для сприйняття учнями нового матеріалу та забезпечити його успішне засвоєння учнями.

Готуючись до проведення особистісно орієнтованого уроку, вчитель аналізує зміст навчального матеріалу, визначає види діяльності учнів, готує завдання на вибір або завдання для групової роботи, враховуючи обсяг навчального матеріалу, рівень складності відповідно до навчальних досягнень учнів, обсяг можливої індивідуальної допомоги.

Для досягнення позитивного результату особистісно орієнтованого уроку вчитель має дотримуватися певних вимог:

- чітко формулювати пізнавальні завдання, які можуть бути проблемними, творчого мислення, пошуку нових знань і нових способів дій;
- зосередити увагу на діяльності слабких, невстигаючих учнів;
- не створювати змагань на швидкість виконання завдань;
- навчати учнів здійснювати самоконтроль, самоаналіз і самооцінювання.

Ефективність навчання під час здійснення особистісно орієнтованого підходу визначається не обсягом знань, умінь і навичок, яких набула дитина, а рівнем самостійності дитини у процесі здобуття нових знань та його особистісними успіхами на шляху до здобуття ґрунтовних знань, умінь і навичок.

Висновок. Отже, навчання у початковій школі має будуватися на ідеях його розвивальної функції. Розвиток дитини, її пам'яті, мислення, волі та інших психічних процесів залежить від того, якою є дидактична мета уроку, які відібрано навчальні завдання, як методи навчання забезпечують активність, самостійність та творчість учня в навчальній діяльності.

Сучасна дидактика рекомендує надавати перевагу тим методам, які передбачають залучення учнів до активного здобування знань. Тільки вмиле поєднання оптимальних методів навчання дає можливість підвищити його ефективність та результативність, забезпечує розвиток пізнавальних можливостей і потреб особистості учня початкової школи.

1. *Артемова Л. Щоб дитина хотіла і вміла вчитися. //Л. Артемова //Дошкільне виховання. – 2000. – №5. – С. 6 – 7.*

2. *Бібік Н.М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. / Н.М. Бібік. К.: Віпол, 1987. – 96 с.*

3. *Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: [Навчальний посібник] / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.*

4. *Киричук О.І. Навчальні інтереси молодших школярів / О.І. Киричук. – К.: Рад. школа, 1982. – 128 с.*

5. *Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / За ред. Л.М. Проколієнко. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.*

6. *Савченко О.Я. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів / О.Я. Савченко. – К.: Рад. школа, 1982. – 176 с.*

7. *Скрипниченко О.В. Зміна динаміки розумового розвитку учнів 1 – 2 класів залежно від змісту навчання / О.В. Скрипниченко // Психологія: Респ. наук. мет. зб. – К.: Рад. шк., 1967. Вип. А – С. 3.*

8. *Пехота О.М. Особистісно орієнтовані технології в підготовці вчителя. Неперервна професійна освіта: теорія і практика / За ред. І.А. Зязюна та Н.Г. Ничкало: У 2-х ч. – К., 2001. – Ч. 1. – С. 81 – 89.*

Стаття надійшла до редакції 28.11.2013

